

OSMANLI-RUS DİPLOMASİSİNDE BİR KRİZ: UKRAYNA KAZAKLARI (1768-1792)

Vedat KANAT*

Öz

Doğu Avrupa coğrafyasının önemli unsurlarından olan Ukrayna Kazakları, Rusların genişleme ideolojisinden oldukça etkilenmişlerdir. Rusya'nın güneye doğru ilerleme politikası karşısında, Osmanlı Devleti ile Ukrayna Kazaklarının yolları kesişmiştir. Bu doğrultuda Rusya tahtında bulunan II. Katerina'nın Kazak karargâhını yok etmesinin ardından, Ukrayna Kazaklarının bir kısmı Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Bu andan sonra Kazaklar konusunun, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında diplomatik anlamda önemli bir yer tuttuğu görülmüştür.

Osmanlı Devleti, topraklarına sığınan bu halka, eskiden yaşadıkları bölgeden hareketle Potkalı adını vermiştir. Potkalı Kazakları, ilk zamanlar Rus sınırına yakın olan Özi bölgesinde ikamet etmişlerdir. Ancak Rusya, bu durumdan rahatsızlık duymuş ve bu konuyu Osmanlı Devleti ile yaptığı Aynalıkavak Anlaşması (1779)'na taşımıştır. Burada alınan karar neticesinde Potkalı Kazaklar, buldukları yerlerden kaldırılarak Tuna kıyısındaki yerlere iskân edilmişlerdir. Osmanlı Devleti, bu andan itibaren bu Kazaklarla ilgili bir strateji geliştirmiştir. Tebaa statüsü verdiği bu Kazakları, orduda istihdam etmiş ve Rusya'ya karşı gerçekleştirilen seferlerde bunların savaşçı yönlerinden istifade etmiştir.

Bu çalışmada, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ve Rusya arasında bir çekişme konusu olan Kazaklar konu edilmiştir. Kazaklar konusunun, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ne gibi gelişmelere yol açtığı ve ikili ilişkileri ne yönde etkilediği incelenmiştir. Osmanlı-Rus ilişkilerinin dönüm noktalarına paralel olarak, Kazakların Osmanlı topraklarındaki siyasi durumları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti, Rusya, Potkalı Kazaklar, Diplomasi, İskân

A CRISIS ON OTTOMAN-RUSSIAN DIPLOMACY: THE UKRAINIAN COSSACKS (1768-1792)

* Dr. Vedat Kanat, Adana/Türkiye. vedatkanat@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-6529-9491
Makalenin Gönderilme Tarihi: 11.12.2017
Makalenin Kabul Tarihi: 22.02.2018
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 24.04.2018

Abstract

The Ukrainian Cossacks, who were important people in the geography of Eastern Europe, were highly influenced by the expansionist ideology of Russia. Faced with the policy of progressing of Russia to the south, the roads of the Ottoman Empire and the Ukrainian Cossacks crossed. In this direction, some of the Ukrainian Cossacks took refuge in the Ottoman territories after Catherine II had destroyed the Cossack headquarters (Sich). After this, it was seen that the Cossacks had an important place between the Ottoman Empire and Russia in the diplomatic sense.

The Ottoman Empire called this people who took refuge in his territories as Potkali Cossacks by the name of region they used to live in. Potkali Cossacks lived in Ozi region which was close to the Russian border, in early times. However, Russia was anxious with this situation and carried this problem to the Aynalikavak Agreement (1779) signed with the Ottoman Empire. As a result of the decision taken in this agreement, the Potkali Cossacks were removed from their place in Ozi region and were settled in the places along the Danube. From this moment, the Ottoman Empire developed a strategy for these Cossacks. The empire employed these Cossacks who became Ottoman subject, in the army and took advantage of their warrior aspects in campaigns against Russia.

In this study the Cossacks which was a contentious issue between Ottoman and Russia in the second half of the eighteenth century, have been discussed. It has been examined how the Cossacks led to events between the Ottoman Empire and Russia and how they affected bilateral relations. Parallel to the turning points of the Ottoman-Russian relations, the political situation of the Cossacks in the Ottoman territories has been evaluated.

Keywords

Ottoman Empire, Russia, Potkali Cossacks, Diplomacy, Settlement

GİRİŞ

XVI. yüzyılın başlarından itibaren tarih sahnesinde karşılaştığımız Kazaklar, Doğu Avrupa tarihinin en önemli figürlerinden bir tanesidir. Bu yüzden bunların kim olduğu ve ortaya çıkışı, tarih alanında pek çok çalışmanın konusu olagelmıştır. Kazaklar buldukları coğrafyaya göre; Don, Dinyeper, Terek, Ural (Yaik) gibi coğrafi birimlerle adlandırılmışlardır. Bu çalışma kapsamında incelenecek olan Kazaklar, Ukrayna'nın Dinyeper (Özi) nehri kıyısında yaşamış olan Kazaklardır.

Ukrayna coğrafyasında Dinyeper'de bulunan Kazaklar, Osmanlı literatüründe *Zaporog*¹ veya *Şelale Kazakları* adıyla anılmışlardır. Özi Kazakları, *Barabaş*, *Sarıkamuş* ve *Potkalı Kazakları* olarak üç kısımdan oluşmuşlardır. Bunlardan Dinyeper ve Aksu (Buğ) nehirleri arasında bulunan bölgedeki bataklığa Türkler *Sarısu* veya *Sarıkamuş* dedikleri için buradaki Kazaklar, *Sarıkamuş Kazakları* adını almışlardır. *Potkalı* ise bu bölgedeki bir adanın adı olduğundan Özi Kazaklarının bir kısmı da bu ismi almışlardır. Kendilerine karargah olarak belirledikleri yere de Sich (*Seca*, *Siecz*, *Sieç*, *Seç*) adını vermişlerdir.² Bir adadan oluşan bu karargaha girebilmenin şartlarından bir tanesi erkek olmak ve diğeri de Ortodoks inancına sahip olmaktır. Bu şartlar dışında milliyet farkı buraya giriş için engel olmamıştır.³

Kozak, Kosak, Cossack ve Kossak şeklinde de adlandırılan Kazak sözcüğü; eski Türkçe'de maceracı, cesur, özgür insan anlamına gelmektedir.⁴ Özgürlüklerine oldukça düşkün olan bu savaşçı insanlar, geçimlerini avcılık, balıkçılık ve yağmacılıkla kazanmışlardır. Özellikle, kendi coğrafyalarıyla etkileşim içerisinde olan Rusya, Lehistan ve Osmanlı Devleti'ne karşı düzenledikleri yağmalar ve saldırılar, Kazakları usta ve deneyimli savaşçılara haline getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin, Karadeniz'de etkinliğinin artmasıyla birlikte Kazaklarla teması daha yoğun görülür hale gelmiştir. Kazaklar, geçinebilmek için XVII. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeki yerlere baskınlar yapmış ve yağmalarda bulunmuştur (Akkerman 1601, 1606; Kili 1602, 1606; Tuna berzahı 1609, 1613; Kefe 1614; Trabzon 1614, Sinop 1614, İstanbul, 1615, 1620, 1624). Osmanlı Devleti de bu yağmaları karşılıksız bırakmayarak Kazaklar üzerine sık sık seferler düzenlemiştir.⁵ 1669 yılına kadar iki

¹ Bu kelime, Rusça'dan türetilmiş olup "Za" isim ekiyle "porog" isminin birleşmesiyle meydana gelmiştir. "Za" eki "öte" anlamında olup, Kazakların Ukraynalılara göre şelale (porog) ötesinde bulunmalarına bağlı olarak türetilmiş bir bölge adıdır. Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 220.

² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 111.

³ Öztürk, *age.*, 2004, s. 48.

⁴ "Kazak" kelimesinin daha geniş anlamı için bkz. Öztürk, *age.*, 2004, s. 59-76.

⁵ Halil İncalçık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede" *Çanak kale Tarihi*, I. Cilt, (Ed. Mustafa Demir), Değişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 60-61.

unsur arasındaki sert çatışmalar, yerini Osmanlı Devleti'nin Kazakları himayesine bırakmıştır. Bu himaye, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bu coğrafyada Lehistan'la çatışmasını da gündeme getirmiştir.⁶ Çatışma sonuçları imzalanan antlaşmalarda Kazaklar lehine kararlar alınıp uygulanmıştır. Bu yüzyıl sonunda Karlofça Antlaşması'yla Kazakların yaşadığı topraklar Lehistan'a bırakılmışsa⁷ da Osmanlı Devleti, bu topluluğa uyguladığı koruma politikasını aynen devam etmiştir. Öyle ki, topraklarını Kazak göçlerine açmış ve iskânlarına elverişli ortam hazırlamıştır.

XVIII. yüzyılın başlarında, Poltova Savaşı'yla I. Petro ile bağını koparak aşağı Özi bölgesinde Osmanlı Devleti'ne ait olan topraklara yerleşen Zaporog Kazakları, burada yeni bir karargah inşa ederek etrafında kümelmişlerdir. Buradaki çevreyi kendilerine göre şekillendiren Kazaklar, 1734 yılına kadar Osmanlı himayesinde yaşadıkdan sonra, Ruslarla Lubni Antlaşması'nı imzalamış; bu kapsamda eski topraklarına geri dönerek Rus egemenliğine yeniden kabul edilmişlerdir.⁸ Bu çalışmada XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarında gördüğümüz Kazaklar konu edilmiştir. Osmanlı-Kazak ilişkilerine üçüncü bir unsur olarak Rusya da dâhil edilmiş ve bu çerçevede Osmanlı-Rus ilişkilerinde Kazakların hangi konumda olduğu incelenmeye çalışılmıştır.

Bir bütün olarak XVIII. yüzyıl, Osmanlı-Rus ilişkilerinin belirlendiği en önemli dönem olmuştur. Bu yüzyıldaki Osmanlı-Rus ilişkilerini açıklarken sadece iki ülkenin tarihi değil aynı zamanda Avrupa tarihinin de çok önemli bir "dönüm noktasını" incelemiş oluruz. İlber Ortaylı, sosyal bilimler açısından oldukça önemli gördüğü bu ilişkileri tanımlarken, "*geleneksel iki cemiyetin modernleşmesi ve bu modernleşmenin getirdiği kavgalar ve gerilimler*" şeklinde bir yorum ortaya koymuştur.⁹

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya'yı bir imparatorluk haline getiren I. Petro'nun başarılı ardıllarından biri olan II. Katerina, sahip olduğu yeteneklerle Rusya'yı, I. Petro'nun bıraktığı yerden daha da ileriye götürmüştür. Daha 1745 yılında "on-dördünde bir filozof" olarak tanımlanmış, zekasının "bir filozof mizacı" taşıdığı öne sürülmüştür.¹⁰ Aslen Alman olan Katerina, III. Petro ile evlendikten sonra Ortodoksluğu kabul etmiş ve bir Rus'tan daha fazla Rus olmuştur.¹¹ Fransız aydınlarıyla temasları sonucu II. Kateri-

⁶ Halime Doğru, *Lehistan'da bir Osmanlı Sultanı; IV. Mehmed'in Kamanıçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 17-18; Mehmet İnbaşı, "Kamanıçe'de Türk İdaresi (1672-1699)", *Omeljan Pritsak Armağanı*, Sakarya Üniv. Yayınları, Sakarya, 2007, s. 631.

⁷ Uzunçarşılı, age., III. Cilt, s. 592.

⁸ V. Kubijovyc, "Emigration", *Encyclopedia of Ukraine*, Vol. I, University of Toronto Press, Toronto, 1984, s. 818.

⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, s. 145.

¹⁰ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, (Çev. Ertürk Demirel), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2004, s. 219.

¹¹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 4.

na, bazı liberal fikirleri benimsemiş ve bir takım reformlar gerçekleştirmiştir. İlk başta Aydınlanma felsefesinden esinlendiği düşüncelerini uygulamaya koymayı temel hedef olarak görmüştür; ancak sonunda bu hedef, mevcut şartların korunmasına dönüşmüştür. Bu değişikliğin nedeni ise II. Katerina'nın Ruslaşması olarak gösterilir. Çariçe olana kadar II. Katerina, Rus muhafazakârlığından fazla etkilenmemiştir; ancak iktidarından zaman geçtikçe Rus tarzını toplumsal açıdan olduğu kadar siyasal açıdan da benimsemeye başlamıştır.¹² Bu nedenle I. Petro'nun dış politikada izlediği yayılmacı politikayı yeniden canlandırmaya çalışmıştır. En büyük hedefi, Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmak ve İstanbul'da Bizans tahtına oturarak Karadeniz'i bir Rus gölü haline getirmektir. Bunun için bir strateji geliştirerek, hedefini gerçekleştirme yolunda adımlar atmaya başlamıştır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısı, Çariçe II. Katerina'nın gerek Doğu Avrupa coğrafyasıyla ve gerek Osmanlı Devleti ile giriştiği mücadelelere sahne olmuştur. Ancak devam eden bu çekişmeli süreçte, Osmanlı ve Rusya arasındaki ilişkilere Kazaklar konusu dahil olmaya başlamıştır. Bu çalışmada XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı ve Rusya arasında yaşanan olaylarda ve diplomaside Kazakların nerede durduğu ve bu konunun ikili ilişkilere ne tür bir yön verdiği tartışılmaya çalışılmıştır. Bu yüzden seçilen önemli dönüm noktalarından hareketle, döneme ışık tutacak yeni bilgilere yer verilmiştir.

Ülkemizde, çalışmamızın öznesi konumundaki Kazaklar hakkında, doğrudan yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Gerek makale gerek eser açısından bunların geneline bakıldığında ise sadece Osmanlı Devleti ile çatışmaların yoğun olduğu XVII. yüzyıl ve öncesi dönemlerin incelendiği görülmüştür. Kazakların etnik tarihini anlatan Yücel Öztürk'ün *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1* adlı eseri, ülkemizde şimdiye kadar ortaya konan tek ve en önemli eserdir; ancak bu çalışma da Ukrayna Kazaklarını ve Osmanlı Devleti'nin bu Kazaklarla ilişkilerinin XVII. yüzyılın ortalarına kadar olan kısmını kapsamaktadır. Aynı durum Mehmet İnbaşı tarafından hazırlanan *Ukrayna'da Osmanlılar; Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)* adlı çalışma için de söz konusudur. Bu çalışma da XVII. yüzyılın ikinci yarısını kapsamaktadır. Dolayısıyla çalışmamızın XVIII. yüzyılı kapsayacak olması, yukarıdaki literatür örneklerinden farklı olarak, önemli bir boşluğu dolduracağını göstermektedir.

1768-1774 SAVAŞI DÖNEMİ

¹² Lee, *age.*, s. 218.

Lehistan'da kral III. August'un ölmesi üzerine ülkede kral seçimi yeniden gündeme gelmiş ve Doğu Avrupa siyasetinde önemli bir süreç başlamıştır. Lehistan'da hegemonya kurmak isteyen Rusya, Prusya ve Avusturya'nın bu konudaki baskıları ülkede tam bir kaos meydana getirmiştir.¹³ Rus Çarıçesi II. Katerina, Lehistan'a asker sokarak kendi adayı Stanislaw August Poniatowski'yi kral seçirmiştir. Yeni kral, ülkeyi içinde bulunduğu kargaşadan ve kaostan kurtarabilecek bir kişi değildi. Bu yüzden onun kral seçilmesiyle ülkedeki çatışmalar daha da artmıştır. Özellikle Poniatowski'nin tahta çıkmasının ardından Varşova'daki Rus elçisi, Lehistan'ın iç işlerine daha çok müdahale etmeye başlamıştır. Bu müdahalenin sonucunda Katoliklerle aynı hakların tanınmasını isteyen Ortodokslar ayaklanmaya başlamış, ülke bu iki muhalif grubun çatışmalarına sahne olmuştur. Leh Diyet Meclisi (Sejm) Ortodoksların eşit hak tanınma talebine ret cevabı verince; II. Katerina, Prusya kralı II. Friedrich ile anlaşarak, silahlı kuvvetleriyle Lehistan'a girmiş ve Ortodoks haklarını tanıyan kararı Leh meclisine onaylatmıştır (1767). Bir yıl sonrasında Rusya ve Leh hükümeti arasında imzalanan bir antlaşmayla, Rusya ülke kontrolünün büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Durum böyle olunca Lehistan'da Rus karşıtı hareketlerin doğması kaçınılmaz olmuş ve yer yer "Konfederaja"lar oluşmaya başlamıştır.¹⁴ Bunların en büyüğü ve en önemlisi Podolya'nın Bar şehrinde kurulan Bar Konfederasyonu'dur.

Bu konfederasyon, kurulduktan kısa bir süre sonra üyeleri tarafından Osmanlı Devleti'ne bir mektup yazılmış ve Rusya karşısındaki bağımsızlık mücadeleleri için destek istenmiştir.¹⁵ Osmanlı devlet adamları bu durum karşısında iki gruba ayrılmışlardır. Bir kısmı devletin uzun savaş döneminde oldukça yıprandığını öne sürerek Rusya ile savaşa girilmemesi gerektiğini savunurken, diğer bir kısmı da tehlikenin daha fazla büyümesine izin vermeden Rusya'ya savaş ilan edilmesinden yanaydılar. Ancak o anki koşullardan sulh taraftarları galip gelerek savaş kararı alınmamıştır.¹⁶ Böyle bir durumdan dolayı, Leh vatanseverlerine ilk etapta herhangi bir yardımda bulunulmamıştır. Hatta Osmanlı Devleti tarafından, Rus elçisine bu asilere yardım edilmeyeceği temin edilmiş, bunu kanıtlamak için Lehistan sınırındaki Osmanlı kumandanlarına Lehlileri himaye etmemeleri için emir gönderilmiştir. Fakat bu emirlere rağmen Rus askeri tarafından takip edildikleri sırada Lehli vatanseverlerin, Osmanlı sınırlarından geçmelerine izin veril-

¹³ B. Sıtkı Baykal, "Lehistan'ın İlk Taksimi ve Osmanlı Devleti'nin Bu İşle Alakası", A.Ü. DTCF Yıllık Araştırmalar Dergisi, Cilt I, Ankara 1940/41, s. 149.

¹⁴ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi; Başlangıçtan 1917'ye kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 287.

¹⁵ Akdes Nimet Kurat, "Türkiye-Lehistan Münasebetleri", *Ülkü*, Cilt VIII, 46. sayı, Ankara 1936, s. 313.

¹⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 366-368.

miştir. Bu yüzden Ruslar birçok kez Osmanlı sınırlarının ötesine geçmiştir.¹⁷

Bu hareketleriyle Osmanlı Devleti ile arasındaki antlaşmaya aykırı davranan Rusya, tecavüz ettiği Osmanlı sınırlarına yakın yerlerde kaleler inşa etmiş, buralara asker ve cephane taşımıştır. Hatta bunların güvenliğini sağlamak amacıyla, hakimiyeti altında yaşayan pek çok Kazak'ı da tedbiren sınır bölgelerine göndermiştir.¹⁸ Bu kalelerdeki Rus askerleri Baserabya'da Osmanlı sınırları içerisindeki Balta isimli bölgeye baskın yaparak bini aşkın asker, kadın ve çocuğu katletmiştir. Daha önce de Lehistan'ın iç işlerine müdahalesini bilmesine rağmen göz yuman Osmanlı Devleti, bu son olaydan sonra daha fazla sabredemeyip; Leh soylularının ve Fransa elçisinin de kışkırtmalarıyla Rusya'ya savaş kararı almıştır (Ekim 1768).¹⁹ Virginia Aksan'a göre; Balta olayı, Osmanlı Devleti'nin savaş ilan etmesini hızlandırıcı bir rol oynamışsa da çatışmanın gerçek nedenleri uzun zamandır mevcut olan sorunlara dayanmaktaydı. Özellikle Stanislaw Poniatowski'nin Lehistan kralı seçilmesinden sonra öne çıkan Lehistan'ın varlığını sürdürmesi sorunu; Rus gücünün büyüyerek Osmanlı hegemonyası karşısında önemli bir tehdit haline gelmesi; hem Osmanlı ve hem de Ruslar için sorun haline gelen Tatarlar, isyanlar, huzursuzluklar ve karışıklıklar savaş kararına neden olan önemli faktörler arasındadır.²⁰ İlber Ortaylı'ya göre ise bu savaşın nedeni, her ne kadar Rusya'nın Lehistan'a müdahalesi olarak görünse de gerçek nedeni, Rusya'nın Kırım'ın iç işlerine karışması ve bölgede kurduğu düzenin tehdit yaratmasıdır.²¹

Osmanlı Devleti İstanbul'daki Rus elçisine savaş kararının alındığını bildirmiş, Fransız elçisi Vergenes²²'in de tavsiyesiyle diğer devletlerin temsilcilerine de birer rapor göndermiştir. Bu raporda; Lehistan'daki zoraki kral seçiminden Balta olayına kadar gelişen bütün olaylar anlatıldıktan sonra, Osmanlı Devleti'nin Lehistan'ın bağımsızlığını savunmak amacıyla savaş açtığı belirtilmiştir.²³

¹⁷ Baykal, *agm.*, 1940/41, s.153.

¹⁸ BOA. AE. SMST. III. 77 / 5706 (M. 07.06.1766).

¹⁹ BOA. C. HR. 6147 (M. 13.12.1770); Selim Somçağ, *Kanuni'den Vahdetin'e Osmanlı ve Batı*, 2006 Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 88-89; Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt 1, (Çev: M. Ali Kılıçbay), İstanbul, E Yayınları, 1982, s. 316.

²⁰ Virgini Aksan, *Savaşta ve Barışta bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmî Efendi (1700-1783)*, (Çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 116.

²¹ Ortaylı, *age.*, s. 155.

²² Lehistan, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında tampon devlet işlevi görmekteydi. Bu noktada Fransa da; Rusya'nın Balkanlar'ı aşarak, Avrupa'yı tehdit etmesini istemediği için güçlü bir diplomat olarak gördüğü Vergenes'i bu amaçla görevlendirmiştir. Elçi, raporunda da kendisinin özellikle "Lehistan Sorunu'nun Fransa lehine çözümü konusunda yükümlü olduğunu vurgulamıştır. Sıdika Eser, *Vergenes Charler Gravier Kont'un 1767 Tarihli Raporları Çerçevesinde XVIII. Yüzyıl Denge Politikası ve Osmanlı-Fransız İlişkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2007, s. 50.

²³ Baykal, *agm.*, 1940/41, s.154.

Kırım Hanı Kırım Giray'ın 1769 yılının Şubat ayında Rusya'ya akınlar düzenlemesiyle savaş başlamış, Mart sonlarında Osmanlı orduları Hotin'e doğru hareket etmiştir. Rusların, Eflak ve Boğdan yönünde ilerlemelerinin sonucunda, 21 Eylül 1769 tarihinde Hotin'i ele geçirmeleriyle Osmanlı Devleti'nin yenilgileri devam etmiştir.²⁴ Petro Rumyantsev kumandasındaki Rus ordusu, Temmuz 1770'te Prut Nehri'nin bir kolu olan Larga nehri boylarında ve yine bu bölgenin yakınında bulunan Kagul Irmağı'ndaki Kartal Ovası'nda Osmanlı ordularını ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu meydan savaşlarının ardından savaşın yönü tamamen Osmanlı Devleti'nin aleyhine dönmüştür. Rus kuvvetleri, İsmail, Akkerman ve Bender kalelerini ele geçirmiş ve II. Katerina, Aleksey Orlov komutasındaki Rus donanmasını Baltık Denizi'nden Akdeniz'e göndermiştir. İlk defa Akdeniz'e savaşa giren Rus donanması, önce Mora yarımadası Rumlarını Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmış, daha sonra da Çeşme limanında demirlemiş olan Osmanlı donanmasını bir gece baskınıyla yakarak yok etmiştir (6 Temmuz 1770).²⁵

Osmanlı orduları, 2 Ağustos 1771'de Özi'de; 12 Eylül 1771'de Yergöğü (Boğdan)'de; 29 Haziran 1773'te Silistre'de ve 20 Ekim 1773'te Varna'da bazı zaferler kazanmışlardır ancak bu zaferler, savaşın Osmanlı Devleti'nin aleyhine devam etmesini engelleyememiştir. Rusların önemli başarı sağladığı bu sıralarda Pugachev İsyanı ve bu isyan nedeniyle içeride yaşanan mali sorunlar, II. Katerina yönetimini sıkıntıya sokmuş ve onlar da barış talep etmek zorunda kalmışlardır.²⁶

Müzakerelerin başlamasının ardından, 21 Temmuz 1774 tarihinde iki taraf arasında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanarak bu savaşa son verilmiştir. Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti, Rusya tarafından ileri sürülen ağır şartları kabul etmek zorunda kalmıştır. Antlaşma 28 esas madde ile iki ek maddeden oluşmuştur. Antlaşma maddeleri gereğince; Osmanlı Devleti tarafından Kabartay arazisi Rusya'ya terk edilmiş ve sınır Aksu nehri olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık Eflak ve Boğdan, Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir. Kaynarca antlaşmasının en önemli maddeleri ikinci, yedinci ve on dördüncü maddelerdir. İkinci madde ile Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığı, yani Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığına son verilmesi kabul edilmiştir. Yedinci madde bundan sonra Rusya'ya, Ortodoks uyrukları bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına ve Ortodoksların "koruyucusu" rolü oynamasına imkân sağlayacaktır. On dördüncü madde ile de Rusya

²⁴ Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Osmanlı*, Cilt I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 543.
²⁵ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk; Osmanlı Harpleri 1700-1870*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 150-164; Charles King, *Karadeniz*, (Çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s. 184.

²⁶ Robert Mantran, *İstanbul İmparatorluğu Tarihi I*, (Çev. Server Tanilli), Alkım Yayınevi, İstanbul 2007, s. 318.

İstanbul'da bütün Ortodoksların yararlanacağı bir kilise yaptırma hakkını da elde ediyordu ki, bu yetki adeta yedinci maddeyle aldığı yetkinin tamamlayıcısı olmaktaydı. Antlaşmanın on birinci maddesi ile de, Rus ticaret gemileri Boğazlar'dan serbestçe gelip geçecekler ve Ruslar bu amaçla uygun görecekları Osmanlı kıyılarında konsolosluk açabileceklerdi.²⁷

Bu anlaşma sırasında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında görüşülen diğer bir konu da Kazaklar konusu olmuştur. Rusya, savaş sırasında kendi kontrolü altındaki Potkalı Kazaklarından yararlanmış; bunlar arasından esir düşen Kazaklarla ilgili Osmanlı Devleti ile bir anlaşmaya varmışlardır. İki devlet arasında anlaşmaya varılan madde, belgelere şu şekilde yansımıştır: *"Nasraniyyetlerinde ısrâr-ı şer'en sâbit olan Rusyalu ve Potkalı Kazağı ve Lehlu üserânın ashâbına yüzer gurusu semenleri cânib-i mîrîden mübâşir mârifetiyle i'tâ, mâada Eflaklu, Boğdanlu ve Moralu ve cezâir-i sâirelu üserânın Nasraniyyetleri şer'en sâbit oldukda semen nâmına bir akçe verilmeyub mecmu'u istihlâsla..."* Buna göre; Rus, Lehli ve Potkalı Kazaklarından herhangi birini elinde esir olarak tutan Osmanlı tebasına yüzer kuruş bedel ödenerek bunların kurtarılmasına; Eflak, Boğdan ve Mora gibi yerlerden olan esirlerin de bedelsiz serbest bırakılmasına karar verilmiştir. Rusya ile varılan bu anlaşma doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin esir edilen Rus, Lehli ve Potkalı Kazakları için pek çok defa bedel ödediği görülmüştür.²⁸

Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla kesin bir şekilde Karadeniz sahillerine ulaşarak çok verimli ve geniş bir arazi elde etmiştir. Kırım Hanlığı'nın Rusya'ya katılması için ilk adım atılmıştır. En önemli nokta ise Rusya, Ortodoks tebaayı himaye bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma imkânını elde etmiştir. Bundan dolayı Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı-Rus ilişkilerinde bir dönüm noktası olup, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni yıkma yolunda büyük bir başarı olarak kabul edilmiştir. II. Katerina bu başarıyla yetinmeyerek, Osmanlı Devleti'ni büsbütün ortadan kaldırmayı düşünmüştür. İstanbul merkez olmak üzere Rusya'nın himayesi altında bir "Rum İmparatorluğu" kurmayı tasarlayan çariçe, bunu gerçekleştirememiştir çünkü Osmanlı Devleti henüz tasfiye edilecek kadar zayıf bir devlet değildir.²⁹

Yukarıda da ifade edildiği gibi Pugachev İsyanı, II. Katerina'nın bu savaş planladığından daha erken bitirmesine neden olmuştur. Katerina 1762

²⁷ Köse, *agm.*, s. 544-545; Armaoğlu, *age.*, 1997, s. 15.

²⁸ BOA. C. AS. 1125 / 49890 (M. 21.06.1775); BOA. C. HR. 83 / 4127 (M. 28.06.1775); BOA. AE. SABH. I. 245 / 16345 (M. 26.06.1775); BOA. AE. SABH. I. 245 / 16348 (M. 19.06.1775); BOA. AE. SABH. I. 263 / 17758 (M. 07.06.1775); BOA. C. HR. 143 / 7129 (M. 07.08.1775); BOA. C. HR. 90 / 4485 (M. 20.03.1776); BOA. C. HR. 178 / 8900 (M. 20.01.1777).

²⁹ Kurat, *age.*, 1993, s. 291.

yılında çarîçe olduğu günden itibaren kendisine karşı gelişen muhalefeti, baskı altında kontrol etmeye çalışmıştır. Bu yüzden Moskova'nın artan yoğun baskısından kurtulmak isteyen Don Kazakları, Emelian Pugachev liderliğinde ayaklanmışlardır. Kendisinin İmparator III. Petro olduğunu iddia eden Pugachev, serfliği kaldırdığını ve feodal beylerin mülklerinde çalışan tüm köylüleri özgür kıldığını duyurmuştur. Hızla yayılan ayaklanma Ural (o zamanlar Yayık) Nehri ve Volga Havzası'nın batısı boyunca ilerlemiştir. Gözlemciler göre 1774 Ocak ayında isyancı birliklerin sayısı 30.000'e ulaşmıştır. Ayaklanma, imparatorluk Rusya'sında yaygın olan sosyal huzursuzluk üzerine inşa edilmiştir. Bir Kazak hareketi olarak başlayan olay; hızla serfleri, devlet köylülerini, maden ve fabrikalarda çalışanları, fakir şehir sakinlerini, Bakirleri, Kalmıkları, Tatarları ve Rus olmayan unsurları etrafına çekmiştir. Bütün bu guruplar, geleneksel özgürlüklerini kaybettiğine inanan çevrelerdir. Ayaklanmanın aşırı vahşeti huzursuzluğun ne denli olduğunu göstermiştir. Zenginlerin yağmalanması, talanı, dayak ve cinayeti, saldırıya uğrayan şehirlerde olağan hale gelmiştir. Kırsal bölgelerdeki saldırılar pek çok toprak sahibinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Bu bölgelerde Osmanlı Devleti ile sürdürülen savaş sebebiyle sayıca az asker bulunması, hareketin karşı çıkılmadan büyümesine neden olmuştur. Ancak iyi eğitilmiş askeri birliklerin olay yerlerine ulaşmasıyla, isyancı ordusu yenilmeye başlamıştır. Pugachev, kaçmaya çalışırken yakalanmış ve Moskova'ya getirilerek 1775 yılında idam edilmiştir.³⁰

Oldukça zeki olan Büyük Katerina, bu olaydan sonra birkaç reform gerçekleştirmeye niyetlenmiştir. İsyanın çıktığı bölgelerde geçmişin anılarını silmek amacıyla Yayık Nehri'nin adını Ural Nehri; Yayık Kazakları'nın adını da Ural Kazakları olarak değiştirdiğini duyurmuştur. Soylularla mutabakata varan II. Katerina, kendisini Rusya'nın "baş toprak sahibi" ilan etmiştir. Soylular, birkaç seçkin memuriyet ve imtiyaz karşılığında muhalifliklerinden vazgeçmişlerdir. Bunun yanında Pugachev isyanı, pek çok Rus devlet adamına köylü problemlerinin çözülmesinin zorunlu olduğunu kanıtlamış bu nedenle köylü ve serflere yönelik reform düzenlenmesini talep eden muhalif gruplar ortaya çıkmıştır.³¹

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'na paralel olarak Rusya'da yaşanan Don Kazaklarının isyanı, II. Katerina'ya ağır bir ders vermiş olmalı ki çarîçe, Ukrayna Kazaklarına karşı da yeni girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Kontrol altında bulunmalarına rağmen, bağımsızlıklarından ve inançlarından

³⁰ Nicholas V. Riasanovski, Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi*, (Çev. Figen Dereli), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2011, s. 270-272.

³¹ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, (Çev. Doğan Mızrak, Egemen Mızrak), Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 215.

vazgeçmeyen Kazakların bu tür isyan hareketleriyle hep var olacaklarını ve kendi politikalarına engel teşkil edeceklerini düşünmüştür. Bu nedenle Osmanlı Devleti karşısında zafer kazanan Rus ordusu, 4 Haziran 1775 tarihinde memleketine dönüş yolunda, II. Katerina'nın talimatıyla aniden Zaporog Sich'ine saldırmış ve burayı yerle bir etmiştir. Sich'in yıkılmasından sonra buradaki bazı Kazaklar Rus ordusunda yer almaya zorlanmış, bazıları çiftçi olarak kalmış ve diğerleri de Osmanlı himayesine girerek Tuna nehri boyundaki kentlerde yerleşmelerine izin verilmiştir.³² Osmanlı Devleti, Kazakların himayesi ve topraklarında iskan kararını, bir ahidnâme ile yasal bir zemine oturtmuş ve bunu Kazakların yerleşeceği kentlerin yöneticilerine bizzat bildirmiştir.³³ Kazak Sich'inin yıkıldığı aynı yıl içinde tüm Zaporojye bölgesi, Rusya tarafından ilhak edilmiş ve Çariçe Katerina'nın gözdelelerinden biri olan Prens Grigorii Potemkin tarafından yönetilmiştir.³⁴ Böylece Ukrayna topraklarının Rusya'ya katılımı aşama aşama gerçekleşmiş oldu.

AYNALIKAVAK ANLAŞMASI (1779)'NİN TARTIŞMALI KONUSU: KAZAK İSKÂNİ

II. Katerina'nın talimatıyla 1775 yılında Sich'in yıkılıp, Ukrayna topraklarının tamamen Rus Çarlığı'na geçmesiyle birlikte; Potkalı³⁵ (Zaporog) Kazakları Osmanlı topraklarına sığınmaya başlamışlardı. Sığınanların sayısının artmasının ardından Osmanlı Devleti bu Kazakları, geleneksel yaşamlarına uygun olacağını düşündüğü Özi bölgesindeki nehir ve göllerin kenarlarına yerleştirmiştir.³⁶ Bu Kazakların dedeleri, XVIII. yüzyılın başında Poltova Savaşı sonrasında Rusya ile bağını koparıldıktan sonra yine Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve Özi bölgesine yerleşmişlerdi. Osmanlı Devleti'nden aldıkları destekle burada kendilerine karargâh inşa etmiş ve etrafında kümelenmişlerdi. Ancak burada belirli bir süre yaşadıktan sonra, 1734 yılında Rusya ile yaptıkları anlaşma (Lubni Anlaşması) gereğince Rus egemenliğini yeniden kabul eden bu Kazaklar, eski memleketlerine geri dönmüşlerdi.³⁷ Dolayısıyla Osmanlı Devleti ile yolları yeniden kesişen Potkalı Kazakları,

³² Natalia Jakowenko, *Historia Ukrainy: od Czasów Najdawniejszych do Końca XVIII. wieku*, (Translated by O. Hnatiuk, K. Kotyńska), Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2000, s. 365; Władysław A. Serczyk, *Historia Ukrainy, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo*, Warszawa 1979, s. 197; King, *age.*, s. 184.

³³ Miray Kıyatunç, *85/3 Numaralı Rusya Ahkam Defteri'nin Değerlendirme ve Transkripsiyonu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2013, s. 137-138.

³⁴ Paul Robert Magocsi, *A History of Ukraine*, University of Washington Press, Seattle 1996, s. 268-269.

³⁵ Osmanlı Devleti, Kazaklarla henüz yeni tanıştığı dönemlerde bunların yaşadığı bölgenin adından hareketle kendilerine Potkalı adını vermiştir. bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 111. XVIII. başından itibaren Osmanlı topraklarında gördüğümüz Ukrayna Kazakları, Osmanlı belgelerine Potkalı Kazakları adıyla kayda geçmişlerdir.

³⁶ BOA. A. DVNS. MHM. 175, s. 266, h. 759. (M. 06.06.1778)

³⁷ Vedat Kanat, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Topraklarında Kazaklar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2017, s. 49-60.

yine aynı bölgelere yerleştirilmişlerdir. Osmanlı Devleti, bunların geçmişte yaptığı gibi memleketlerine geri dönmeleri ihtimaline karşılık sınıra yakın bölgelere yerleştirmiş; aynı zamanda Rusya'dan gelecek bir tehdide karşılık da bunlardan yararlanmayı düşünmüştür.

1768-1774 Savaşı'nın galibi Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla elde ettiği başarıların hemen akabinde Osmanlı Devleti'ni tasfiye düşüncesiyle, bütün dikkatini bu yöne çevirmiştir. Kaynarca Antlaşması'yla bağımsız bir konuma getirmiş olduğu Kırım'ın iç işlerine müdahale etmesi üzerine, Osmanlı Devleti ile aralarındaki çekişme yeniden alevlenmiştir. Hatta 1778 tarihinde Lehistan'da bulunan Yahudi bir tüccarın verdiği bilgilere göre Rusya, savaşa hazırlık amacıyla kendisine tabi Kazaklardan, Rus piyade ve süvarilerden oluşan askerlerini Aksu civarında ve öte taraflarında konuşlandırmaya başlamıştır. Bunlarla birlikte önemli miktarda da cephane yığıldığı bilgisi gelmiştir.³⁸ Ancak her iki devlet arasında savaş çıkma olasılığı Fransa'yı oldukça tedirgin etmiştir. Rusya'nın Akdeniz'e inme ihtimalinden endişelenen Fransa, araya girerek her iki devletin anlaşma yapmalarını sağlamıştır. 1779 yılında imzalanan Aynalıkavak Antlaşması'na göre Rusya, Kırım'daki askerini geri çekerek iç işlerine müdahale etmekten vazgeçecektir.³⁹

Anlaşma metninde yer alan başka bir madde de Kazaklarla ilgilidir.⁴⁰ Rusya'nın anlaşmaya eklediği bu madde gereğince; Potkalı Kazakları, istemeleri halinde eskiden tabi oldukları Rusya topraklarına dönerek suçlarından beraat edileceklerdir. Aksi takdirde Rus sınırına yakın buldukları Özi bölgesinden kaldırılarak Tuna'nın karşı kıyısına yerleştirileceklerdir. Bu maddenin Kazaklara iletilmesinin ardından Potkalı Kazakları, "*kendu rızâlarıyla deolet-i âliyye raiyyetini kabûl*" edip Tuna'nın karşı kıyısında iskân edilmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir.⁴¹ Kararın ardından Tuna boyuna sevk edilen Potkalı Kazakları; Silistre, Hırsova, Rusçuk, Zıstovi ve Maçın gibi kentlere iskân edilmişlerdir.⁴² Bu Kazakların isimleri, sayıları ve Tuna kıyısında iskan edildikleri bölgeler devlet tarafından, defterlerde kayıt altına

³⁸ AE. SABH. I. 264 / 17790 (M. 09.09.1778).

³⁹ Uzunçarşılı, *age.*, V. Cilt. s. 451-452.

⁴⁰ Söz konusu madde, anlaşmanın 5. maddesinin 3. hükmünde yer almıştır. Bu maddenin orijinal metni için bk. *Muâhedât Mecmuâsı*, III. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 280.

⁴¹ BOA. C. ML. 147 / 6229 (M. 09.12.1786).

⁴² BOA. C HR. 30 / 1460 (M. 05.01.1792); BOA. C. DH. 283 / 14119 (M. 19.06.1792); BOA. C. DH. 150 / 7500 (M. 02.11.1794); BOA. C. DH. 325 / 16249 (M. 08.09.1782); Ahmed Vasif Efendi'nin eserinde verdiği bilgiler de Potkalı Kazaklarının, koşullar gereğince Tuna'nın gerisindeki yerlere yerleştirildiğini göstermektedir. Ahmed Vasif Efendi, *Mehâsin'ül-Âsâr ve Hakâik'l-Ahbâr*, (Yay. Haz. Mücteba İlgürel), TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 388; Ayrıca yüksek lisans tezi olarak çalışılan R-8 Numaralı Rusçuk Kadı Sicili'ndeki 105 numaralı hüküm, Potkalı Kazaklarının söz konusu bölgede iskanlarına ilişkin aynı bilgileri vermektedir. Emrullah Öztürk, *R-8 Numaralı Rusçuk Kadı Sicili: Transkripsiyon ve Tahlihi (H. 1192-1193 / M. 1778-1779)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2014, s. 160-162.

alınmıştır. 30 Haziran 1780 tarihli olan söz konusu defterlere göre gelen Potkalı Kazaklarının sayısı 543'tür.⁴³ Bunların, iskân edildikten sonra, "rea-ya" statüsüne geçtiğini görüyoruz. Hatta devlet, bunlara bir zarar gelmesini istemeyerek; buldukları bölgelerin yöneticilerine, "*Devlet-i âliyyeme sâdik bir tâife olduklarına binâen min-küllî'l-vücûh mezâlim ve taaddiyâtдан muhâfaza ve himâyelerine dikkat...*" edilmeleri konusunda emirler vermiştir.⁴⁴

1787-1792 OSMANLI-RUS SAVAŞI DÖNEMİ

Rusya, bir süre sonra Aynalıkavak'ta alınan kararlara uymamaya başlamış ve Osmanlı Devleti'ne rağmen Kırım'ın işlerine karışmaya devam etmiştir. Rusya'nın Osmanlı Devleti karşısındaki bu tutumu, artık düşmanın iyi tanınmasından kaynaklanıyordu. Eski gücünü kaybederek askeri yönden yetersiz kalan Osmanlı Devleti, Rusların ilerleyişine ve keyfi uygulamalarına ses çıkaramaz hale gelmişti.⁴⁵ Bu nedenle, ordusunu ayakta tutabilmek adına eline geçen her fırsatı değerlendirmeye çalışmıştır. Topraklarına iskan eden Kazakların savaşçı yönlerini iyi bilen Osmanlı Devleti, bunları Rusya ile olan mücadelesine asker olarak kanalize etmiştir.

Rusya, Osmanlı Devleti'nin eski gücünün kalmadığını anlayarak yeni girişimlerde bulunmaya başlamış, Osmanlı Avrupası'nda kendisi gibi yayılma amacıyla olan Avusturya ile anlaşmanın yollarını aramıştır. Bu amaçla II. Katerina, Avusturya İmparatoru II. Joseph ile 1780 yılı Mayıs ayında Mohilef'te görüşmüş; bu görüşmede, Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması konusunu ele almış ve bir plan yapmışlardır. İki hükümdar bir yıl sonra da St. Petersburg'da bir araya gelmiş ve 1782 yılında Osmanlı Devleti'nin paylaşılma projesine son şeklini vererek aralarında bu konuda gizli bir anlaşma yapmışlardır. Rusya ile Avusturya'nın gerçekleştirdikleri bu anlaşmaya göre; eğer Osmanlı Devleti'ni bir savaşta yenecek olurlarsa, "Yunan veya Grek Projesi" adı verilen tasarılarını uygulayacaklardı. Buna göre Rusya; Özi, Aksu ve Turla (Dinyester) nehirleri arasındaki yerleri, ayrıca Akdeniz'deki bazı adaları alacak, Eflak-Boğdan ve Besarabya Rusya'nın himayesinde özerk bir prenslik olacaktı. Diğer taraftan, İstanbul merkez olmak üzere Bizans İmparatorluğu yeniden kurulacak ve başına II. Katerina'nın torunu Konstantin getirilecekti. Bunlara karşılık Avusturya ise, Küçük Eflâk, Belgrad, Orşova, Vidin, Niğbolu ve Hotin ile Venediklilerin elinde bulunan İstirya ve Dalmaçya'yı alacaktı. Venedikliler de verdikleri bu yerlere karşılık Mora, Girit ve Kıbrıs ile bazı adalara yerleşeceklerdi.

⁴³ Arşivde farklı kodlarla tasnif edilen bu defterler, birbirleriyle aynı bilgileri içermektedirler. BOA. A. DFE.d. 358 ; BOA. A. DVN. MHM.d. 959.

⁴⁴ BOA. C. DH. 325 / 16249 (M. 08.09.1782).

⁴⁵ Uzunçarşılı, age., V. Cilt, s. 492-493.

Bunların yanı sıra, Avusturya, çıkacak bir Osmanlı-Rus savaşında, Rusya'ya yardım edecek ve Osmanlı Devleti'ni Küçük Kaynarca Antlaşması'nın şartlarına uymaya zorlayacak, bunda başarı sağlayamazsa bu savaşa Rusya'nın yanında katılacaktı.⁴⁶

Rusya, Doğu Avrupa konusunda aynı zamanda rakibi olan Avusturya'yı böylece ittifak yaparak yanına aldıktan sonra, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini daha da sertleştirecek hareketlere başlamıştır. Rusya'nın bu tacizlerinden bıkan ve Ruslara karşı savaşıma taraftarı olan Sadrazam Koca Yusuf Paşa, bu duruma son vermek için harekete geçmiştir. Bu amaçla İstanbul'daki Rus elçisine, 27 Temmuz 1787 tarihinde bir uyarı vererek Rusya tarafından kabul edilmesini istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu uyarısı, Rusya tarafından reddedilmiş, bunun üzerine Osmanlı-Rus ilişkileri daha da gergin bir hale gelmiştir. Rusya, Osmanlı Devleti'ni kışkırtan ve endişelendiren girişimlerini sürdürmüştür. Bu gelişmeler üzerine, 1783 yılında Rusya⁴⁷'nin almış olduğu Kırım'ı kurtarmak ve Avusturya ile Rusya arasında Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda yukarıda bahsedilen antlaşmanın gerçekleşmesini önlemek için Osmanlı Devleti; 1787 yılında, önce Rusya'ya olmak üzere, bu güçlere karşı savaş açmıştır.⁴⁸ Daha bu savaşın çıkmasından önce olduğu gibi sonrasında da Osmanlı Devleti, önemli ölçüde Kazaklardan da faydalanmayı planlamıştır.⁴⁹ Özellikle doğrudan Moskova'ya karşı düzenlenecek sefer sırasında Potkalı Kazaklarından yararlanılması göz ardı edilmeyecek bir durumdur.⁵⁰ Hatta daha savaş kararının alınmasıyla birlikte, Özi bölgesini güçlendirmek adına Potkalı Kazaklarının asker olarak toplanacağı ve Rusya'ya karşı savaşaacağı kesinleştirilmiştir.⁵¹ Askeri ve savaşı yönleriyle bilinen bu Kazaklar Osmanlı topraklarında, yörük Türklerin oluşturduğu askeri bir teşkilat olan "evlâd-ı fatihân"⁵² a benzetilmişlerdir.⁵³

1787-1792 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya'ya karşı vermiş olduğu mücadele sırasında, Tuna'nın kuzeyindeki toprakların korunmasında ve karşı saldırılar düzenlenmesinde Potkalı Kazaklarının katkısı muhtelif bölgelerde önemli derecede gerçekleşmiştir. Bunların nakil-

⁴⁶ Lee, *age.*, s. 233; Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)*, (Çev. Hür Güldü), Kapı Yayınevi, İstanbul 2008, s. 28.

⁴⁷ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Alan W. Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1771-1783*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970.

⁴⁸ Hüner Tuncer, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008, s. 17-18.

⁴⁹ BOA. C. AS. 20 / 896 (M. 12.09.1787); BOA. C. AS. 1210 / 54243 (M. 10.11.1787).

⁵⁰ BOA. C. AS. 989 / 43167 (M. 11.10.1787).

⁵¹ BOA. C. AS. 20 / 896 (M. 12.09.1787).

⁵² Bu konuda bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Evlâd-ı Fâti'hân", *DİA*, XI. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, ss. 524-525.

⁵³ BOA. C. AS. 20 / 896 (M. 12.09.1787); BOA. C. DH. 283 / 14119 (M. 19.06.1792).

lerinin kolay olmasından dolayı, bir yerden başka bir yere aktarımı kolay bir şekilde gerçekleşmiş ve savaş boyunca nerede ihtiyaç duyulmuş ise “*cânla başla hıdmet etmek*” üzere devlet tarafından oraya gönderilmişlerdir. Potkalı Kazakları savaşçı yeteneklerinden dolayı genellikle devletin büyük ordusunda (Ordu-yu Hümayun) yer almışlardır.⁵⁴ Bu orduda yer aldıkları süreçte de Kırım hanlarının maiyetinde görevlendirilmişlerdir. Burada sözü edilen hanlık statüsü, Rusya’nın 1783 yılında Kırım’ı ilhakından sonra sembolik bir şekilde Osmanlı topraklarında sürdürülmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti, Rusya ile savaşı sırasında önce Şahbaz Giray (1787-1789)’ı ardından da Baht Giray (1789-1792)’ı “Han” ünvanıyla, Bucak bölgesindeki ordunun başında görevlendirmiş ve bu hanlar, maiyetleriyle birlikte Rusya’ya karşı savaşmışlardır. Potkalı Kazakları da bu savaş sırasında, önce Şahbaz Giray’ın daha sonra da Baht Giray’ın maiyetinde yer alarak Rusya karşısında askeri görevlerini yerine getirmişlerdir.⁵⁵

Bunun dışında, Potkalı Kazaklarının gerekli görülen yerlere özel olarak gönderildikleri de görülmüştür. Savaşın Rus cephesinde büyük yenilgiler alınmış; Ruslar, stratejik önemi büyük olan Özi (Oçakov) kalesi yönünde ilerlemeye başlamıştır.⁵⁶ Bu yüzden Osmanlı Devleti, Rusya ile arasında önemli bir mevzi olarak gördüğü Özi bölgesine, buradaki muhafızın maiyetine girmek üzere Potkalı Kazaklarını sevk etmiştir.⁵⁷ Kazaklar burada, Özi’ye altı saat mesafede olan Aksu Nehri’ndeki Rus Geçidi denilen yerden geçerek Ruslara ait karakolları basmış ve askerlerini kılıçtan geçirmiştir.⁵⁸ Önemli çatışma alanlarından biri olan bu bölgenin, savaş sürecinde desteğe ihtiyacı olacak ki 1789 yılında İstanbul’da bulunan on iki Potkalı Kazak askerinin komutanlarıyla birlikte Özi’ye gönderilmeleri talimatı verilmiştir.⁵⁹ Bunun yanı sıra yine İsmail bölgesinin savunması için buradaki Serasker Vezir Ali Paşa’nın maiyetine bir kısım Potkalı Kazak gönderilmiştir.⁶⁰ Burada Ruslara karşı göstermiş oldukları başarılarından dolayı, bu Kazaklara bahşiş verildiğini görmekteyiz.⁶¹ Hatta 1788 tarihli bir belgeden, savaş sırasında üç esir getiren üç Potkalı Kazak askerinin her birine teşvik amaçlı yirmişer kuruş ödeme yapıldığı tespit edilmiştir.⁶²

⁵⁴ BOA. C. AS. 623 / 26303 (M. 06.07.1792); BOA. C. AS. 906 / 39046 (M. 25.12.1791).

⁵⁵ Halil İnalçık, “Kırım Hanlığı”, *DA*, XXV. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, s. 454; BOA. AE. SABH. I. 5 / 442 (M. 06.04.1789).

⁵⁶ Kurat, *age.*, 1993, s. 291.

⁵⁷ BOA. C. AS. 574 / 24142 (M. 22.11.1787).

⁵⁸ BOA. C. AS. 20 / 896 (M. 12.09.1787).

⁵⁹ BOA. AE. SABH. I. 47 / 3395 (M. 06.02.1789).

⁶⁰ BOA. C. AS. 906 / 39061 (M. 11.10.1787).

⁶¹ BOA. C. AS. 20 / 896 (M. 12.09.1787).

⁶² BOA. C. HR. 83 / 4119 (M. 16.06.1788).

Savaş sırasında Potkalı Kazaklarının idaresini daha da kolaylaştırmak için bunların hatman denilen ileri gelenleri, devlet tarafından Edirne'de iskân edilmiş ve savaşçı olmalarının nişanesi olarak kendilerine topuz ve alem verilmiştir.⁶³ Edirne, başkente yakın olmasından dolayı gelen emirler, hatmanlar aracılığıyla direk Potkalı Kazak askerlerine iletilmiştir. Hatmanların, Edirne'de kaldıkları süre boyunca giyecekleri elbiselerden binecekleri atlara kadar her türlü ihtiyacı devlet tarafından karşılanmıştır.⁶⁴ Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya karşısında giriştiği bu savaş sırasında hazineden önemli derecede harcamalar yapmıştır. Öyle ki bu ekonomik açığı kapatmak adına maliye sisteminde yeni düzenlemeler yapmış ve dahası kendisine bağlı eyalet paşalarından borç alacak duruma gelmiştir.⁶⁵ Ancak Kazakların asker olarak verdikleri hizmetler, Osmanlı yöneticilerini önemli derecede memnun etmiş olmalı ki böyle bir durumda bile Kazakların ihtiyaç duyduğu desteklerin sağlanmasında önemli bir aksama görülmemiştir.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaşın Osmanlı aleyhine gelişmesi üzerine, kura ile sadrazam tayin edilmiş olan Şerif Hasan Paşa azledilerek, yerine Koca Yusuf Paşa yeniden sadrazam atanmıştır. Koca Yusuf Paşa, Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkmasında önemli bir rol oynamıştı. Onun sadrazamlığa yeniden getirilmesiyle, açmış olduğu bu savaşlara yine kendisinin son vermesi düşünülmüştü. Zira, başarılı ve onurlu bir barışın yapılabilmesi için bazı zaferler elde edilmesi gerekiyordu. Ancak özellikle 9 Nisan 1791'de yapılan Maçin Muharebesi'nden sonra, artık yeni bir zafer kazanma ümidi kalmamıştır. III. Selim, bu durum karşısında İngiltere, Prusya ve İspanya'nın da arabuluculuğuyla Rusya ile barış yapılmasına karar vermiştir.⁶⁶ Karşı tarafta da 1789 Fransız Devrim hareketinin kendi ülkelerine de sıçrayacağından korkan Avrupa monarşileri, derin bir huzursuzluk duymaya başlamış, bu şartlar altında savaşın devamını sakıncalı görerek, Rusya'yı savaşa son vermesi için ikna etmeye çalışmışlardır.⁶⁷ Bunun üzerine, II. Katerina da bir an önce Osmanlı Devleti ile barış yapmak istemiştir. Böylece iki tarafın barışa yönelmesi üzerine, görüşmelere başlanmıştır; yaklaşık iki buçuk aylık müzakerelerden sonra, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 10 Ocak 1792 tarihinde Yaş Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Kırım'ın, Rusya'ya ait olduğu kabul edilmiş, Özi Kalesi ve Aksu Neh-

⁶³ BOA. C. AS. 989 / 43176 (M. 15.09.1787); BOA. C. AS. 420 / 17421 (M. 26.09.1787).

⁶⁴ BOA. AE. SABH. I. 33 / 2510 (M. 22.10.1786).

⁶⁵ BOA. C. ML. 43 / 1956 (M. 30.09.1789); BOA. C. ML. 48 / 2217 (M. 26.01.1789).

⁶⁶ Alan Palmer, *Bir Çöküşün Yeni Tarihi; Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı*, (Çev. B. Çorakçı Dışbudak), Turkuvaz Kitapçılık, İstanbul 2008, s. 70.

⁶⁷ Somçağ, age., s. 98.

ri'yle, Turla Nehri arasındaki bölge, Rusya'ya bırakılmış, Turla Nehri iki devlet arasında sınır kabul edilmiştir.⁶⁸

Görüldüğü üzere, Kırım'ı geri almak için bu savaşa girmiş olan Osmanlı Devleti, Kırım'ı alamadığı gibi; Kırım'ın Rusya'ya ait olduğunu da kabul etmek zorunda kalmıştır. Girişilen savaşın sonucu devleti tatmin etmemişse de Potkalı Kazaklarının, savaş boyunca göstermiş olduğu başarı ve metanet Osmanlı Devleti'ni oldukça memnun etmiştir. Öyle ki bundan sonraki savaşlarda da bunların hizmetlerinden aynı şekilde yararlanılacağı ifade edilmiştir.⁶⁹

Rusya karşısındaki savaşta Osmanlı Devleti, topraklarına iskan edilen Kazaklardan asker olarak yararlandığı gibi, Rusya da kendi hakimiyeti altında yaşayan Kazaklardan yararlanmıştır. Rus ordusunda yer alan Kazaklar, pek çok kez Osmanlı sınırlarını aşarak Özi bölgesinde ve Tuna sahillerinde saldırılar düzenlemiştir. Bunlar, Osmanlı kontrolünde bulunan Bender, Kili ve İsmail gibi kentleri yağmalayarak halk üzerinde bir baskı oluşturmaya çalışmışlardır.⁷⁰ Bu durum, Rusya'nın Osmanlı karşısında bazı cephelerde başarılı olmasına katkı sağlamıştır.

Osmanlı ordusunda yer alan Kazakların, savaş ortamında yaralanması veya hastalanması beklenen bir durumdur. Ancak böyle bir durum karşısında Osmanlı Devleti'nin ne gibi önlem aldığı, 2 Aralık 1790 tarihli bir belgeyle örneklemek mümkün. Orduda yer alan Traham isimli Potkalı Kazak komutanı, hastalandığı için önce Rusçuk kışlasına sevk edilmiş; oradan da daha iyi koşullarda bakılması için Edirne'ye getirilmiştir. Bu nakil işlemi süresince, kendisine hizmet etmek amacıyla üç Kazak askeri eşlik etmiş ve bunların her tür masrafı da yine devlet tarafından karşılanmıştır.⁷¹

⁶⁸ Kurat, *age.*, 1993, s. 291.

⁶⁹ BOA. C. HR. 57 / 2841 (M. 14.16.1800).

⁷⁰ BOA. HAT. 190 / 9156 (M. 18.08.1792); BOA. HAT. 244 / 13736 (M. 16.12.1792).

⁷¹ BOA. C. AS. 995 / 43484 (M. 02.12.1790).

SONUÇ

XVIII. yüzyılın başından itibaren genişleme ideolojisini güden Rusya'nın, güneye yönelerek Osmanlı topraklarını hedef aldığı görülmüştür. Leh soylularını kovalama bahanesinden başlattığı 1768-1774 Savaşı'ndan galip gelmiş ve Küçük Kaynarca Antlaşması'nun ağır maddelerini Osmanlı Devleti'ne imzalatmayı başarmıştır. Çariçe II. Katerina'nın bu savaş sürecinde içerde Don Kazaklarının çıkardığı isyanla uğraşması, savaşın gidişatını değiştirdiği gibi; çariçeye önemli dersler de vermiştir. Buradan hareketle II. Katerina, itaati dışında kalan Potkalı (Ukrayna) Kazaklarını da ortadan kaldırmayı tasarlamış ve emir vererek karargâhını yıktırmıştır. Dağılan Kazaklar, kendilerine sınırlarını açmış olan Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Düşmanlarının ortak olması, Osmanlı Devleti ile Kazakları, birbirleriyle yakınlaştırmış ve ittifak kurmalarına neden olmuştur. Osmanlı Devleti, çıkarlarına uygun olarak Kazaklar konusunda bir politika geliştirmiş ve bu andan itibaren Kazaklar konusu, Osmanlı ve Rus diplomasisinde önemli bir yer tutar hale gelmiştir.

Kazakların sınırlarına yakın bir bölgeye yerleştiğini gören Rusya, bu durumdan rahatsızlık duymaya başlamış ve Osmanlı Devleti ile ilk anlaşmasında bu durumu gündeme getirmiştir. Rusya'nın böylesi bir duruma kalkışması, güneye dair stratejisinin zarar gördüğünü göstermektedir. Osmanlı Devleti de durumu, bu şekilde kavramış olmalı ki Rusya karşısında Potkalı Kazaklarını himayesine alarak Tuna boyundaki kentlere yerleştirmiştir. Burada doğal bir sınır hattı oluşturan Osmanlı Devleti, kuzeyden gelecek olan tehditleri, Kazaklar aracılığıyla etkisiz kılmayı planlamıştır. Nitekim bu planını, 1787 yılında başlayan savaşta gerçekleştirme fırsatı bulmuş; Kazakları, Kırım hanının maiyetine vererek Rusya karşısında savaşmıştır. Dolayısıyla Kazaklar, Osmanlı-Rus ilişkilerinde olduğu gibi Osmanlı-Rus savaşlarında da yadsınmayacak derecede önemli bir faktör olmuşlardır.

Kazakların, gerek iskân edildikleri bölgelerde ve gerek gönderildikleri cephelerde askeri anlamda önemli katkı sundukları görülmektedir. Bu konuda beklenilenin ne derece gerçekleştirildiği tartışılabilir ancak Rusya karşısında, Osmanlı Devleti ile Kazaklar ortak hareket ederek birbirinden faydalanmışlardır. Bu durumun, her iki unsur arasında siyasi bir bağın yanı sıra manevi bir gönül bağı yaratmış olduğu da rahatlıkla söylenebilir. Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın sınırlı imkanlarına rağmen, Potkalı Kazaklarına mümkün olan desteği sağlamış ve bunların XIX. yüzyıla kadar Osmanlı topraklarında var olmalarına katkı sunmuştur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi-BOA)

1.1. Defterler

- Bab-1 Asafi Defterhane-i Amire Defterleri (A. DFE.d.) 358.
- Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Mühimme Kalemi (A. DVN. MHM.d.) 959.
- Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A. DVNS. MHM.) 175, s. 266, h. 759.

1.2. Perakende Belgeler

- Ali Emiri Abdülhamid I (AE. SABH. I.): 245 / 16345; 245 / 16348; 263 / 17758; 264 / 17790; 33 / 2510; 47 / 3395; 5 / 442.
- Ali Emiri Mustafa III (AE. SMST. III.) 77 / 5706.
- Ali Emiri Selim III (AE. SSLM. III.) 226 / 13230.
- Cevdet Askeriye (C. AS.): 1125 / 49890; 1210 / 54243; 20 / 896; 420 / 17421; 574 / 24142; 623 / 26303; 906 / 39061; 989 / 43176; 995 / 43484.
- Cevdet Dâhiliye (C. DH.): 150 / 7500; 283 / 14119; 325 / 16249.
- Cevdet Hariciye (C. HR.): 83 / 4127; 83 / 4119; 143 / 7129; 90 / 4485; 178 / 8900; 30 / 1460; 57 / 2841; 6147.
- Cevdet Maliye (C. ML.): 147 / 6229; 43 / 1956; 48 / 2217.
- Hatt-ı Hümayun (HAT): 190 / 9156; 244 / 13736.

2. İnceleme Eserler

- Ahmed, Vasıf Efendi, *Mehâsin'ül-Âsâr ve Hakâik'l-Ahbâr*, (Yay. Haz. Mücteba İlgürel), TTK Basımevi, Ankara 1994.
- Aksan, Virginia, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk; Osmanlı Harpleri 1700-1870*, (Çev.Gül Çağalı Güven), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Aksan, Virginia, *Savaşta ve Barışta bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*, (Çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.
- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- Baykal, B. Sıtkı, "Lehistan'ın İlk Taksimi ve Osmanlı Devleti'nin Bu İşle Alaka-sı", *A.Ü. DTCF Yıllık Araştırmalar Dergisi*, Cilt I, Ankara, 1940/41.
- Doğru, Halime, *Lehistan'da bir Osmanlı Sultanı; IV. Mehmed'in Kamanıçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Eser, Sıdika, *Vergenes Charler Gravier Kont'un 1767 Tarihli Raporları Çerçevesinde XVIII. Yüzyıl Denge Politikası ve Osmanlı-Fransız İlişkileri*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2007.
- Fisher, Alan W., *The Russian Annexation of the Crimea 1771-1783*, Cambridge University Press, Cambridge 1970.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Evlâd-ı Fâtihân", *DİA*, XI. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, ss. 524-525.

- İnalçık, Halil, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede" *Çanakkale Tarihi*, I. Cilt, (Ed. Mustafa Demir), Değişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 59-64.
- İnalçık, Halil, "Kırım Hanlığı", *DİA*, XXV. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, ss. 450-458.
- İnbaşı, Mehmet, "Kamaniçe'de Türk İdaresi (1672-1699)", *Omeljan Pritsak Armağanı*, Sakarya Üniv. Yayınları, Sakarya, 2007, ss. 627-649.
- Jakowenko, Natalia, *Historia Ukrainy: od Czasów Najdawniejszych do Końca XVIII. wieku*, (Translated by O. Hnatiuk, K. Kotyńska), Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2000.
- Kanat, Vedat, *XVIII. Yüzyлда Osmanlı Topraklarında Kazaklar*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin 2017.
- King, Charles, *Karadeniz*, (Çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.
- Kiyartunç, Miray, *85/3 Numaralı Rusya Ahkam Defteri'nin Değerlendirme ve Transkripsiyonu*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2013.
- Köse, Osman, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Osmanlı*, Cilt I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 536-549.
- Kubijovyc, V., "Emigration", *Encyclopedia of Ukraine*, Vol. I, University of Toronto Press, Toronto, 1984, ss. 818-824.
- Kurat, Akdes Nimet, "Türkiye-Lehistan Münasebetleri", *Ülkü*, Cilt VIII, 46. sayı, Ankara 1936.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi; Başlangıçtan 1917'ye kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- Lee, Stephen J., *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, (Çev. Ertürk Demirel), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.
- Magocsi, Paul Robert, *A History of Ukraine*, University of Washington Press, Seattle 1996.
- Mantran, Robert, *İstanbul İmparatorluğu Tarihi I*, (Çev. Server Tanilli), Alkım Yayınevi, İstanbul 2007.
- Muâhedât Mecmuâsı*, III. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008.
- Öztürk, Emrullah, *R-8 Numaralı Rusçuk Kadı Sicili: Transkripsiyon ve Tahlili (H. 1192-1193 / M. 1778-1779)*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2014.
- Öztürk, Yücel, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Palmer, Alan, *Bir Çöküşün Yeni Tarihi; Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı*, (Çev. B. Çorakçı Dışbudak), Turkuvaz Kitapçılık, İstanbul 2008.
- Riasanovski, Nicholas V., Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi*, (Çev. Figen Dereli), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2011.
- Serczyk, Władysław A., *Historia Ukrainy*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Warszawa 1979.

- Shaw, Stanford J., *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)*, (Çev. Hür Güldü), Kapı Yayınevi, İstanbul 2008.
- Shaw, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt I, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İstanbul, E Yayınları 1982.
- Somçağ, Selim, *Kanuni'den Vahdettin'e Osmanlı ve Batı*, 2006 Yayınevi, İstanbul 2007.
- Tuncer, Hüner, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IV-V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Vernadsky, George, *Rusya Tarihi*, (Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Mızrak), Selenge Yayınları, İstanbul 2009.

